

ANTANAS STRAZDAS

I

Antanas Strazdas eilėraščių rinkinį *Giesmės svietiškos ir šventos* išleido 1814 m. Tai buvo pirmas originaliosios lietuvių poezijos rinkinys. Strazdui tada buvo 54-eri metai. Antrąjį rinkinį jis įteikė cenzūrai dar po dešimtmečio, turėdamas 64-erius metus. Taigi Strazdo poezija yra jau nebejauno žmogaus kūryba. O tokioje kūryboje paprastai būna daugiau išminties.

Strazdo poezijos išmintį brandino jo ilgas, vingiuotas, konfliktiškas gyvenimo kelias. Tame kelyje Strazdas be paliovos ieškojo tiesos ir teisingumo, nuolatos kovojo dėl teisės būti pačiu savimi. Gniuždančioje aplinkoje jis stengėsi išsaugoti žmogaus orumą, švarią sąžinę, kūrybos dovaną. Tos pastangos jam labai daug kainavo. Įgimtas talentas, šviesos troškulys jį atplėšė nuo gimtosios baudžiauninko aplinkos, atvedė net į aukštąją mokyklą, į kunigų luomą, į privilegijuotų žmonių pasaulį. Buvo visos sąlygos asimiliuotis, pritapti ir patenkintam gyventi. Bet jis pasirinko kitokį kelią – kryptį prieš srovę. Besiirdamas prieš srovę, Strazdas dažnai pavargdavo, bet nepalūžo. Jis išsiugdė valingą, stiprų charakterį, užsigrūdino, subrandino savo pasaulėžiūrą, kūrybines galias.

Gyveno Strazdas pagal principą: veiksmui lygus atoveiksmis. Teisingumo jis reikalavo ne tik sau. Reikalavo teisingumo savo tautai, visuomenei. Norėjo, kad teisingi būtų jo luomo žmonės – kunigai. TIESA ir TEISINGUMAS buvo Antano Strazdo gyvenimo kelrodė žvaigždė. Kad Strazdas iš tikrųjų toks buvo, kalba daug įvairių dokumentų. Toks poetas išskyla žmonių pasakojimuose, anekdotuose. Toks jis pasirodo oficialiuose raštuose, pasiaiškinimuose. Toks jis pagaliau atsiskleidžia savo kūriniuose.

II

Antanas Strazdas keliavo per gyvenimą su liaudies daina. Tačiau pats įgydamas vis daugiau patirties, pasisemdamas daugiau išminties, jis kartu brandino ir savąją dainą. Strazdo daina – dar liaudies daina ir jau nebe vien liaudies daina. Tai iš liaudiškos dirvos, liaudiškos pasaulėjautos išdygęs naujas, iki tol nematytas augalas.

Jau nuo XVII a. pabaigos, išplitus romantizmo idėjoms, buvo giliai įsisąmoninta, kad profesinės kultūros pagrindą turi sudaryti liaudies kultūra. Tik tokia kultūra bus tautos kultūra ir atras savo vietą pasaulyje. Strazdas jokių teorijų nedeklaravo, bet tą tiesą suvokė intuityviai. Jo eilėraščiai yra pirmas žingsnis iš tautosakinės poezijos į individualiąją, originalią. Jo *Giesmės svietiškos ir šventos* pradedamos epigrafu: *Ecce nova sunt omnia (čia viskas yra nauja)*. Po ketverių metų buvo išleisti Kristijono Donelaičio *Metai*. Tik nuo tada (1814–1818 m.) ima jau nenutrūkstamai skleistis savas, lietuviškas, poezijos menas.

Strazdas ilgą laiką buvo populiariausias Lietuvos poetas. Strazdo giesmės svietiškas giedojo visa – ypač Rytų – Lietuva. O jo „Giesmė prieš mišią“ (Pulkim ant kelių) iki šiol tebegaudžia Lietuvos bažnyčiose. Taip atsitiko dėl to, kad Strazdas atspėjo tikro liaudies poeto paslaptį. Strazdas surado subtilią ribą tarp sena ir nauja. Sena todėl, kad būtų visų suprantamas, o nauja todėl, kad praturtintų žmones dvasiškai – naujomis idėjomis, mintimis, naujais išgyvenimais. Strazdas tapo apskritai liaudies poeto pavyzdys. Jis visiems parodė, visus pamokė, ką galima padaryti su liaudies daina. Skaitydami

Strazdo eilėraštį (pvz., „Giesmę apie siratas“ arba „Strazdą“), mes nė kiek nepajuntame, kad kai kurie posmai tiesiog paimti iš liaudies dainos. Jie susilydo su eilėraščio visuma.

Strazdo eilėraštis – tarsi įskiepyta laukinė obelis. Kaip iš tokios obels išauga sukultūrintas vaismedis, taip iš liaudies dainos, įskiepytos nauja poetine idėja, sukuriamas originalus eilėraštis. Tai ypatingas kūrybinis procesas. Taigi Strazdas – talentingas sodininkas: jis mokėjo skiepyti laukines obelis – liaudies dainas, paversti jas profesinės kultūros tvariniais.

Po to kiekvienas poetiškos sielos kūrybingas žmogus galėjo sekti Strazdo pėdomis. Todėl neatsitiktinai XIX amžiuje buvo prikurta daug strazdiškų eilėraščių, kurių autoriai nežinomi. Ilgainiui daugelis tų anoniminių eilėraščių buvo priskirti Antanui Strazdui, tarsi poeto dydis priklausytų nuo jo knygos storumo. Poetui užtenka parašyti vieną kitą eilėraštį, kad liktų amžinai gyvas žmonių atmintyje. Šiandien turime išlikusių tik 13 autentiškų Strazdo eilėraščių – ir to visai užtenka, kad pajustume jo poezijos dvasią, suprastume jo pasaulėvaizdį. O anoniminiai strazdiškieji nė kiek nenustoja savo vertės dėl to, kad neišaiškinti jų autoriai.

Strazdas sukūrė savo poetinę mokyklą. Jis turėjo ne tik epigonų, bet ir talentingų savo tradicijos tęsėjų. Strazdo mokykla buvo gyva iki XIX a. pabaigos, kada iškilo Maironis, sukūręs savo poetinę mokyklą. Paskui tos dvi mokyklos susilydė ir įsiliejo į moderniosios poezijos kryptis. Keturvėjininkai, pvz., laikė Strazdelį savo dvasios tėvu – tikru menininku gyvenime ir dainose. Vėliau Strazdo asmenybę ir kūrybą ypač suaktualino kai kurie mūsų rašytojai, aktoriai – ypač Juozas Glinskis savo drama *Grasos namai*, Sigitas Geda savo poema „Strazdas“, Algirdas Latėnas savo deklamacijomis.

III

Antano Strazdo gyvenimas pilnas dramatiškų istorijų. Plačiai išaiškintas (daugiausia Vytauto Vanago dėka) jo bylinėjimasis (tiesiog dėl žmogiškosios savigarbos) su dvarininkais I. Petraszewskiu (Petraševskiu) ir M. Harasimowicziumi (Harasimovičiumi), jo persekiojimas dėl eilėraščio „Pagrabas Palšio“, jo kova su Cenzūros komitetu dėl antrojo eilėraščių rinkinio. Strazdas visados ieškojo TEISYBĖS. Viename skunde rašė: „Esu visada įsitikinęs, jog papročiai, įstatymai ir jų šventumas visuomenėje gerbiami tiek, kiek jų gerbimą ir neliečiamumą saugo vyresnybė.“ Tačiau įstatymas paprastai būdavo ne teisiąjo, bet galingesniojo pusėje. Todėl Strazdas, kada jo neapgindavo įstatymas, apsigindavo arba atkeršydavo pats (šautuvo šūviu, lazda ar prakeikimo pamokslu).

Tarp gausių dokumentų ypač svarbus yra 1819 metų Strazdo pasiaiškinimas Vilniaus konsistorijai. Jame pro oficialų kanceliarišką toną prasiveržia pagieža, sarkazmas poeto tardytojų adresu. Pasiaiškinyje Strazdas atskleidė savo dorovinius principus, glaustai išdėstė savo požiūrį į literatūrą – į poezijos vaidmenį jo paties gyvenime. Todėl verta tą pasiaiškinimą plačiau pakomentuoti.

Strazdo elgsena paremta šventojo Rašto tiesomis. Strazdas daro viską, ką turi daryti visi uolūs kunigai. Skirtumas tiktai toks, kad Strazdas viską daro veltui, nes šventa Evangelija sako: „Dovanai gavote, dovanai ir duokite!“ Strazdas gyvenęs iš savo rankų darbo ir galįs kartu su šventuoju Paulium pasakyti: „Aš negeidžiu niekieno sidabro ir aukso, kaip jūs patys žinote, kadangi tam, kas man buvo reikalinga, tarnavo šitos rankos.“ Jis niekada nesiekęs jokių privilegijų, visada buvęs toli nuo visokių pinigų, kurių ir neturįs, taigi Bažnyčios duonos nevalgęs. Būdamas Adomo sūnus, vykdąs jam duotą įsakymą: „Iš savo veido prakaito valgysi duoną.“ Todėl sau peno ieškąs žemės gelmėse – išsinuomotoje dykynėje. Jis pildąs pareigas pagal pašaukimą, tik nežinąs, ar tie jo darbai įrašyti gyvenimo knygoje. Į klausimą, ką gera ar bloga padarė, Strazdas atsako: „Sunkių klausimus užduodi, Šviesioji Konsistorija, išspręsti – ką gera ar bloga kunigas Drazdauskas padarė. Sunki yra ši kalba. Linkėčiau, kad tas dalykas paliktų Aukščiausiam Teisėjui, kuris svarstys tiek prelatų, tiek paprastų kunigų reikalus.“

Starzdas šiame paaiškinime pasirodo kaip TEISINGUMO APAŠTALAS, ne tiktai skelbęs, bet ir šventai vykdęs Dievo žodį žemėje. Jam rūpėjo ne išorė, o esmė, ne formalumai, postai, privilegijos, patenkinta buitis, o gilioji krikščioniškojo gyvenimo tiesa.

Kaip turi žmonės gyventi, kaip jie privalo bendrauti, skelbia ir Strazdo „Gegužėlė“. Gegužėlės giesmėje matome du supriešintus pasaulius – gamtos pasaulį ir žmonių pasaulį. Gamtos pasaulyje – visuotinis gėris: laisvė, visa ko perteklius, klestėjimas. Žmonių pasaulyje – blogis (piktas apsiėjimas): nuolatiniai vaidai, barniai, tarpusavio priešiškumas. Dėl to liūdna gegužėlės giesmė: jai gaila nelaimingų žmonių. O jie nelaimingi dėl savo pačių kaltės – dėl to, kad nutolo nuo gamtos, nuo savo prigimties. Visa gera išeina iš Dievo rankos ir sugenda žmonių rankose. Todėl, kad žmogus praregėtų, jam reikia atsigręžti į gamtą. Žmonės, mokykimės gyventi iš gamtos! – tokia pagrindinė šio eilėraščio mintis.

IV

Iš minėtojo pasiaiškinimo matyti, kad Antanas Strazdas labiausiai vertino žmogaus išmintį. Tik išmintis leidžia žmogui pažinti tiesą ir būti teisingam. Branginti išmintį Strazdą išmokė Šventasis Raštas, kuriame sakoma: „Kas rado išmintį, rado turtą.“ O išminties šaltinis yra knygos, literatūra. Todėl Strazdas pasiaiškino rašo:

Gerbiu tą brangų turtą, o žinodamas, kad jį galima įsigyti tiktai skaitant knygas, nuo minėtų [kaip kunigo] užsiėmimų atliekamą laiką paskiriu literatūrai. Ji parodo pasaulio menkumą ir tiesos kelią, ji pasaldina kartybes, kurių patiriu šioje ašarų pakalnėje, ji sustiprina manyje viltį sulaukti atpildo už <...> skriaudas ir persekiojimus <...>. Literatūra išmokė mylėti artimuosius, apšvietė paskendusius tamsybėse, tai jos nuopelnas, jei išverčiau į lietuvių kalbą <...> katekizmą, išleidau giesmes ir šventus himnus.

Glaustai ir daug pasakyta! Literatūra parodo pasaulio menkumą ir tiesos kelią; ji pasaldina kartybes ir sustiprina viltį; ji skelbia artimo meilę, šviečia ir lavina, ugdo žmogaus kūrybingumą. Šitaip aprėpiama literatūros funkcijų sistema. Vienu žvilgsniu perskrodžiama visa literatūros esmė. O tas patosas, kai kalbama apie literatūrą, rodo, kad Strazdui literatūra buvo ne pramoga, o esmingiausia jo veiklos sritis, pagrindinis jo humanistinių tikslų realizavimo kelias.

Kaip Strazdas suprato poeto paskirtį, rodo jo eilėraštis „Strazdas“. Tai pirmas lietuviškas eilėraštis apie poeto misiją, jo pašaukimą. Paukščio (strazdo giesmininko), dainos įvaizdžio (strazdelio), žmogaus (Antano Strazdo) ir poeto (žmonių dainiaus) vaizdiniai čia susilydę į vieningą simbolį.

Strazdas, kur tik atsiduria, reiškia „Aukščiausio ranką“. Taigi poetas visur vykdo Dievo valią žemėje. Poetas yra išskirtinis žmogus, Dangaus pasiuntinys, jam žinomi Viešpaties keliai.

Aukščiausiasis lapeliais medžius aprėdė. Taigi Dievas sukūrė gamtą, kurios gyvas amžinas grožis yra poeto įkvėpimo šaltinis. Gamta yra Dievo regimoji apraiška.

Strazdas reiškia, gieda, linksmina, smūtną žmogų ramina, tiešydamas gražiomis giesmelėmis. Poetas reiškia dieviškąją tiesą, ramina ir guodžia nuliūdusį, atkreipdamas jo akis į grožį, kartu įprasmindamas jo kančią, vargą ir suteikdamas jam džiaugsmą.

Strazdas skrenda viršum medžių, tupi pačioj viršūnėj, leidžia balsą per tamsias girias. Tai poeto pozicija, jo žiūros taškas – jis pakyla į tokias dvasios aukštumas, iš kurių viskas gerai matyti: keliai ir klystekliai, takai ir šuntakiai. Tik taip aukštai pakilęs, poetas gali orientuotis gyvenimo brūzgynuose – matyti pasaulio menkumą ir tiesos kelią. Jo balsas, skelbiantis tiesą, praskaidrina tamsą, ir girios atgyja – jose sušvinta VILTIS, – kadangi strazdas, sparniukėliais klėsdamas, brudną žiemą bardamas, pranašauja pavasarėlį. Poeto siela visados atgręžta į šviesą, į saulę, į pavasarį – į gyvybę ir gyvenimą, į laisvę ir teisingumą.

Eilėraštyje „Strazdas“ tautosakiškais posmais išreikšta tai, kas pasakyta apie literatūrą minėtame pasiaiškinyje.

V

Antanas Strazdas – ir poetas, ir kunigas. Tačiau jokios dilemos čia nėra. Ir poezija, ir kunigystė rėmėsi tais pačiais – krikščioniškojo humanizmo – principais. Poeto misija sutapo su kunigo misija – viena kitą papildė ir pagilino. Todėl Strazdas – vientisa asmenybė. Visa savo veikla ir kūryba Strazdas norėjo atgaivinti pirmąją krikščioniškąją tiesą, įgyvendinti neiškreiptą krikščioniškąjį teisingumą. Jo nuoseklumas ir atkaklumas kovoje už savo TIESĄ buvo jo dramatiško gyvenimo priežastis, lėmė jo asmenybės unikalumą. Todėl Strazdas kunigas yra toks pat originalus, kaip ir Strazdas poetas.

VI

Pirmasis Antano Strazdo eilėraščių rinkinys buvo atimtinėjamas iš žmonių ir deginamas; matyt todėl tėra išlikę vos pora jo egzempliorių. Vėliau, nuo 1824 metų, Strazdas net ketverius metus atkakliausiai kovojo su cenzūra dėl antrojo savo eilėraščių rinkinio. Cenzoriai visaip menkino jo kūrinius, šmeižė autorių. Strazdas neturįs meninio skonio, maišą šventas giesmes su pasaulietinėmis; jo eilėraščiuose esą pilna kalbos ir minties nesąmonių; apskritai jo visas rinkinys esą kvailas. Tačiau Strazdas, užuot rezignavęs, ėmė pulti pačius cenzorius: kam jie piktnaudžiauja valdžia, kam savavaliauja, vilkina, tyčiojasi, kam nemoka gimtosios kalbos, kurią puikiai turėtų mokėti. Strazdas dėl savo rinkinio net tris kartus keliavo į Vilnių. Dėl netinkamo elgesio Strazdas reikalavo nubausti cenzorių. Tačiau cenzoriaus niekas nenubaudė, o Strazdo rinkinys buvo pražudytas.

Bylinėdamasis dėl rinkinio, viename skunde (rašytame 1827 m. rugpjūčio 15 d.) Strazdas atskleidė savo TAUTINES pažiūras. Čia jis kalba apie labai seną lietuvių ir žemaičių tautą, kuri buvo žinoma 2500 metų prieš Kristaus gimimą. Visi tos tautos valdovai per visus amžius kalbėję gimtąją lietuvių kalbą. Lietuviškai jie mokė ir tikėjimo dalykų. Dėl to Strazdas, „norėdamas išsaugoti atminimą apie tokią seną tautą ir lietuvių žemaičių kalbą, kad ir netobulu savo darbu, sudėjęs lietuviškai moralines giesmes“.

Po tokių prisipažinimų Strazdo kūryba įgauna dar vieną dimensiją – ji įprasminama istorinėje perspektyvoje. Ji susisieja su istoriškai mąščiusių to meto autorių – Ksavero Bogušo, Dionizo Poškos, Simono Daukanto idėjomis.

Taigi Strazdas buvo ne šiaip sau talentingas gamtos gaivalas. Jis buvo ne vien socialinio teisingumo apaštalas. Jis kartu buvo ir tautiškai susipratęs poetas.

VII

Antano Strazdo tautinė sąmonė subrendo, atrodo, Žemaičiuose. Kilęs iš Aukštaitijos, Strazdas dvasiškus mokslus (dar XVIII a. priešpaskutiniame dešimtmetyje) ėjo Varnių kunigų seminarijoje, čia jis suartėjo su Giedraičiais – lietuvių kultūros mecenatais. Vėliau Gasparui Giedraičiui jis dedikavo pirmąjį savo eilėraščių rinkinį. Vyskupui Juozapui Giedraičiui buvo paskyręs antrąjį (neišėjusį) rinkinį. Taigi Varniuose, matyt, subrendo Strazdo kultūriniai interesai, o kartu ir jo tautinė orientacija. Baigęs seminariją, Strazdas visą laiką dirbo Aukštaitijoje, bet jo simpatijos žemaičiams niekad neišblėso. Gyvenimo saulėlydyje jis siunčia raštus Vilniaus vyskupui Andriejui Klungevičiui. Viename rašte vadina save lietuvių literatūros nariu. Kitame rašte prašo leidimo vykti į Žemaičius. Žemaičių vyskupas jam dažnai primenąs, kodėl kunigas Drazdauskas negrįžtas namo, ar jam nepakyrėjo tokios ilgos misijos svetimoje diecezijoje tarp mažiau pažįstamų žmonių. Ar ne geriau esą dirbti namie ir gausinti žemaitišką literatūrą, negu trinti svetimas pakampes be mažiausio atpildo. Strazdo moralines giesmes žemaičių

kalba vyskupas turįs jau seniai, o dabar gavęs du egzempliorius Roberto Bellarmino katekizmo, kurį Strazdas išvertė į žemaičių kalbą. Tarp kitų dainelių Žemaičių vyskupas labiausiai mėgstąs Strazdo eilėraštį „Ei Dieve Dievulaitis“. Trečiame rašte Strazdas vėl maldauja: „Jūsų Ganytojo Malonybės nieko daugiau neprašiau, tiktai patvirtinti, kad buvau šioje diecezijoje, ir nors keliais vilksiuosi elgetaudamas į savo dieceziją, į Žemaičius.“

Taigi Strazdas, aukštaitis, tačiau dvasiškai subrendęs žemaičių aplinkoje, buvo kiek vėlesnio Žemaičių kultūrinio sąjūdžio pirmtakas.

VIII

Graudžiai nuteikia paskutiniai Antano Strazdo gyvenimo metai. Jau 68-erių metų senelis, jis buvo uždarytas į Pažaislio vienuolyną, iš kurio po metų pabėgo. Grįžęs į Kamajus, rado išvaržytą savo turtą. Tuomet važiavo į Vilnių pas vyskupą ieškoti teisybės ir užtarimo, bet buvo tik skaudžiai išbartas. Grįžęs iš Vilniaus, jau sunkiai sirgdamas, vėl klajojo, glaudėsi klebonijose, Skapiškio dominikonų vienuolyne. Paskui vėl važiavo į Vilnių pas vyskupą šauktis pagalbos, bet ir vėl buvo išbartas ir suspenduotas. Sugrįžęs jau neilgai begyveno – 1833 m. balandžio 23 d. mirė Kamajuose. Po paskutiniu raštu Vilniaus vyskupui pasirašė *kunigas Antanas Drazdauskas – invalidas*.

Taigi Antanas Strazdas, baudžiauninko kampininko sūnus, per gyvenimą ėjęs kaip išdidus sirata, baigė jį kaip invalidas. Siratos situacijoje tuo metu buvo atsidūrusi ir mūsų tauta. Ji irgi buvo paversta Rusijos imperijos kampininke. Ji irgi buvo sirata. Todėl jai buvo didelė paguoda klausytis Išdidžiojo Siratos giesmių apie siratas.

IX

Antano Strazdo kūryboje aukščiausioji jėga yra Dievas. Kita būties sfera – tai Dievo sukurta Gamta. Organiška gamtos dalis yra žmogus. Gamta žmogui reiškiasi per jo prigimtį, kuri linkusi į gėrį, grožį, teisingumą. Tas gerąsias žmogaus prigimties savybes žaloja ir žlugdo blogai sutvarkyta visuomenė. Todėl, norint žmoniškai teisingai gyventi, reikia atsigręžti į gamtą, mokytis iš gamtos, paklusti prigimties balsui. Gamta yra žmogaus veiklos arena, jo darbo laukas, jo turtų skrynia, jo spontaniško džiaugsmo šaltinis.

Tokiu pasaulio įsivaizdavimu, tokiu žmogaus, gamtos ir Dievo ryšio suvokimu Antanas Strazdas yra švietimo epochos žmogus. Jo poezija susijusi su fiziokratinėmis ir rusoistinėmis tos epochos idėjomis. Strazdo eilėraščiai žadino ano laiko žmonėms prasmingas aliuzijas, guodė ir džiugino jų dvasią, stiprino jų viltį; po brudnos žiemos pranašavo pavasarėlį, po tamsios nakties – AUŠRĄ!

1993